

NEKAJ TEMELJNIH PRVIN ZA »BESEDOTVORNO ŠOLANJE«

Pedagoško izhodišče odgovora J. Toporišiča je oporečno tako z vidika interpretacije stopnje doseženega v slovenski besedotvorni teoriji kot z njene zgodovinske kontinuitete. Temeljne prvine moje besedotvorne monografije so ostale neovržene — besedotvorje sodi v jezikovni sistem, merilo števila in vrst besedotvornih pomenov je pozicija povedi, besedotvornih vrst pa zgradba skladijske podstave (glede na obrazilno pretvorljivost).

J. Toporišič's latest polemic instalment (SR 1991, p. 215–237) misinterprets both the degree of achievement and the historical continuity of Slovene word-formation theory. Its tutorial tenor is therefore unwarranted. It has failed to disprove the essential statements of my monograph: word formation belongs to langue, word-formational meanings are determinable by the sentence proposition, and word-formative types are determinable by the structure of the syntactic base (transformability into formants).

1 Smisel nadaljnjega razpravljanja o slovenskem besedotvorju vidim predvsem v Toporišičevem pedagoškem izhodišču odgovora;¹ takšno izhodišče mora upoštevati, kot je znano, vsaj dvoje, in sicer stopnjo doseženega in njeno zgodovinsko kontinuiteto. Eno in drugo je v kritikovem odgovoru oporečno.

1.1 Nekaj temeljnih besedotvornoteoretičnih načel iz mojega dela Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženk (Ljubljana, 1988, dalje Slovensko skladijsko besedotvorje) je kritik tudi v ponovnem »pretresu« (215), kot želi imenovati svojo oceno, obšel ali pa jih interpretiral tako, da je nujno nanje reagirati; utemeljitve teh načel niso bile ovržene, zato sem jih prisiljena v morda drugačni obliki ponoviti, čeprav se zdi, da je vse skupaj brezupno: slovenska besedotvorna in besedoslovna pamet je pač zbrana v Slovenski slovnici iz leta 1976 in v nekaj kritikovih razpravah, vse kar ne ostaja v teh okvirih je treba izničiti, lahko tudi mimogrede s cinično diskvalifikacijo ljudi, ki so si drznili pisati o mojem delu.²

Polemiko s Toporišičem dodatno otežuje še dejstvo, da sam temeljnih besedotvornih pojmov ne definira. Kaj pomaga, če pojasnjuje, da je »/b/esedo t v o r j e nau k o t v o r b i novih besed (SS 1976, 114, poud. A. M.).³ In če je v naslednjem stavku ključni glagol t v o r i t i razložen z d e l a t i: »Nove besede delamo iz že danih besed in besednih zvez.« In še naprej pod naslovom Motivirane besede zvemo, da so »/m/otivirane /.../ tvorjene, nemotivirane pa netvorjene« (SS 1976, 114). Samo še en primer: poglavje Besedotvorne vrste (SS 1976, 119), kjer bi najprej pričakovali »umovanje« (223), kaj besedotvorne vrste so, glede na kaj določamo njihovo število, kaj jih medsebojno razločevalno določa, začenja s stavkom »V slovenskem jeziku se uporabljajo naslednji besedotvorni načini: /.../. Torej niti ne besedotvorne vrste, ampak besedotvorni načini. Gre za sopomenki? Za spodrseljaj?

¹Naslov Toporišičevega odgovora se glasi Besedotvorno šolanje, SR 39 (1991), str. 215–237.

²Gl. op. 3, str. 215, v kritikovem odgovoru.

³J. Toporišič, Slovenska slovnica, Maribor, 1976 (dalje SS 1976).

Za kaj tretjega?

V svojem odgovoru, kot rečeno, se bom omejila na zamolčana ali oporečno interpretirana besedotvornoteoretična izhodišča svojega dela. Iz obeh kritikovih besedil je razvidno, da gre zlasti za naslednjo problematiko:

- Nastajajo tvorjenke iz govornih ali (jezikovno)sistemskih besednih zvez (parole : langue) – R. F. Mikuš bi rekel iz aktualiziranih besednih zvez, ki po govornem dejanju razpadejo, ali iz takšnih, ki so kot njihove morfemske pretvorbe, se pravi (tvorjene) besede, del jezikovnega sistema? Vprašanje je pomembno, saj govorna interpretacija besednih zvez, iz katerih nastajajo tvorjenke, potiska celotno tvorjeno besedišče iz jezikovnega sistema, kar seveda, med drugim, tudi onemogoča uporabo skladijske pretvorbene–(besedo)tvorne metode.
- Je stavek res lahko (besedotvorno)pomensko delitveno merilo?
- Ostajajo besedotvorne vrste res lahko še naprej brez delitvenih meril? In v tem okviru: se moramo res sprijazniti s tem, da »/s/klopov ni vedno lahko ločiti od zloženk /.../«, kar je kritik za Bajcem ponovil že pred petindvajsetimi leti v svojem SKJ 2 in sedaj ponovno izpostavlja (op. 42, str. 230)?
- Kaj je z besedotvornim algoritmom? Je res tudi zanj usodna številka šest (231)?
- V zvezi z obrazili: (1) Je smiselno (pravilno?) ločevati obrazila od obrazilnih morfemov (233)? — (2) So res »/v/mesna obrazila« samo »nevtralizacijska« (232) in ne morfemska (obrazilna)? Kaj je potem z besednostjo zloženk, ki imajo samo »vmesna obrazila« kot npr. že *zob-o-zdravnik*, da o *angor-a-volni* ne govorim? — (3) Res ni mogoče ločiti priponskih obrazil od pripon (233)? Ali drugače: na podlagi česa je mogoče ločiti zloženske pripone in pripone tvorjenk iz predložne zveze od izpeljavni priponskih obrazil? — (4) Kdaj obrazila *-ik* in *-nik*, *-ski* in *-ni*, *-(e)n* in *-ni*? Je njihova razvrstitev res tako zahtevna, npr. v zvezi z *-ik* : *-nik* (op. 30, str. 227)?
- Je res mesto in število naglasov pri zloženkah, ki je v SSKJ reševano po Toporišičevih napotkih (in ne po Riglerjevih — zato ne vem, zakaj ustvarjanje konfliktnosti z Riglerjem) odvisno od besednovrstnosti, stavčnočlenskosti in ne nazadnje od občutka?

1.1.1 Kritik vztraja, da je besedotvorje govorna in ne (jezikovno)sistemska problematika: »Vse dogajanje, tudi besedotvorno, v jeziku pa je na ravni govora«, in dalje z dobršno mero poljudnosti: »/L/e v tem vse nastaja, le iz tega more preiti v jezik; in vanj se iz jezika spet vrača, ko govorimo. Kar se ne govori več, tega tudi v jeziku ni več.« (220) Vsaj ta zadnji stavek je bil verjetno zapisan pomotoma. Za besedotvorje je seveda zanimivo zlasti povratno potovanje *j e z i k — g o v o r*, pri čemer je izhodišče v razvitem (modernem) jeziku načeloma nezamenljivo. V govoru je namreč (besedotvorna) ustvarjalnost omejena z besedotvornimi (skladijskimi) *v z o r c i*, ki jih narekuje jezikovni sistem.⁴ Res se lahko zgodi, da nastane tvorjenka po vzorcu, ki ga nima slovenski (jezikovni) sistem, vendar pa

⁴Stabilnost besedotvornih vzorcev je dokazana že za Brižinske spomenike — prim. A. Vidovič - Muha, Zgradba tvorjenk v Brižinskih spomenikih, Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, zb. Obdobja 10, Ljubljana, 1989, str. 51–63.

je taka »ustvarjalnost« vsaj v začetku nenormativna, uvrščena med napake.⁵

Tako je besedotvorje mogoče definirati kot znotrajsistemski proces, ki vzpostavlja pretvorbena-tvorbena razmerja med dvema ravninama jezikovne zgradbe — med skladenjsko in morfemsko.

Posebnost besedotvornega pretvarjanja (transformacije) je ne samo predvidljivost skladenjskopodstavnega vzorca — že dolgo znana obvezna podrednost skladenjske podstave, v slovenščini z eno samo predvidljivo izjemo (priredne zloženske), ampak tudi vsaj tistih sestavin skladenjskopodstavnega vzorca, ki se obrazilijo.

Zaradi pomenske abstrakcije, ki jo izražajo obrazilni morfemi — vsaka morfemizacija je hkrati tudi abstrakcija, pravi Isačenko⁶ — je nujno predvideti že v skladenjski podstavi obrazilnim morfemom ustrezne besede; zaimек — pronomen in proverb⁷ sta že po svoji pomenskosestavinski (sememski) definiciji takšni besedni množici, saj sta, kot je znano, vedno na vrhu pomenske piramide, kar pomeni, da ju ne moremo uvrstiti v nobeno višje, širše pojmovno polje.⁸ Res je »umovanja naravnost nevrjedn/o« (223) kritikovo dokazovanje, da je iz skladenjske podstave *zdravnik za zobe* mogoče dobiti zloženko *zobozdravnik* ali izpeljanko *zobar* (225). Tako kot vsa (priponska) obrazila izraža tudi *-ar* lahko le abstrahirano predmetnost, poimenovano z zaimkovnim jedrom skladenjske podstave, zato *zob-ar* ←[tisti, ki je za] *zob [-e], [ ]* → *-ar, zob-*; gre pač za enega izmed mnogih primerov, ko se skladenjska podstava tvorjenke ne prekriva z njenim slovarskim pomenom. Skladenjski podstavi *zdravnik za zobe* pa tudi *brod 'ladja' na paro*, ki ju navaja kritik (225), sta torej po pretvorbenem besedotvorju lahko samo zloženski: *zob-o-zdravnik* ←*zdravnik {za} zob{-e}, { }* → *-o-, zob-, -zdravnik*. Tudi *lep-ota* ne more nastati »iz govorne podstave

⁵V mislih imam npr. zloženske tipa *angoravolna* in po tem (nemškem) vzorcu tvorjenke kot *Slovenijales*, ki so nastale v slovenščini; med kalkirane tvorjenke (iz nemščine) štejem tudi primere glagolskih sestavljenk, katerih predponsko obrazilo je nastalo iz časovnega prislova v skladenjski podstavi, npr. *préd-napéti* 'vorspannen' ←*napeti [pred], [ ] 'prej'* → *pred-, -napeti* — v primerih te vrste sestavljenk (izrazno zaznamovanih z dvonaglasnostjo) seveda ne gre za prevzetost vzorca, ampak samo za njegovo, s stališča slovenščine, nepričakovano zapolnitev. Več o razmerju med slovenskimi in nemškimi tvorjenkami, zlasti s stališča zloženk, sem pisala v treh razpravah in moram reči, da mi iz Peruška res ni (bilo) treba prepisovati iz Peruška. — Prim. A. V i d o v i č - M u h a, Kontrastive slowenisch-deutsche Typologie der Nominalkomposition, Wiener slawistischer Almanach, Band 22 (1988), str. 311–322; ista, Skladenjska tipologija zloženk slovenskega knjižnega jezika (Ob kontrastivni naslonitvi na nemške zloženske), SR 36 (1988), str. 181–193; ista, Próba analzy stylistycznej morfemów słowotwórczych w języku słoweńskim w porównaniu z językiem niemieckim, Synteza w stylistyce słowiańskie, Opole, 1991, str. 169–173.

⁶Prim. njegovo razpravo K voprosu o struktumoj tipologii slovarnogo sostava slavyanskich jazykov, Slavia 27 (Praha), str. 334–352.

⁷Pojma proverb kot tisto besedno množico, ki opravlja v besedotvorju — v zvezi z izpeljavno tvorbo glagolov — enako vlogo kot zaimек (pronomen) — v zvezi z izpeljavno tvorbo samostalnika, pridevnika — kritik doslej ni uporabil, čeprav je, kot sam pravi (op. 26, str. 225), o glagolskih primitivih pisal; od njegovih naštetih sta za (besedotvorno) proverbno rabo aktualna samo dva, in sicer *biti* in *postati*, manjkajo torej še *imeti*, npr. *imeti god* → *godovati, dati*, npr. *dati na filter* → *filtrirati* (globinsko verjetno *delati z*) in *delati*, npr. *delati brazde* → *brazdati*. Sama uvrščam med proverbske pet glagolov (lahko z vidsko varianto) in ne osem, kot navaja kritik (225). — Gl. Slovensko skladenjsko besedotvorje, str. 19–21.

⁸Prim. A. V i d o v i č - M u h a, Slovensko skladenjsko besedotvorje, str. 26–28.

žene z lepoto« (226); kot rečeno, gre za enakoglasno (homonimno) priponsko obrazilo *-ota*, ki ima v skladenjski podstavi enkrat *to, da (je)*, tvorjenka v tem primeru izraža lastnost, in drugič *tista, ki (je)* — tvorjenka izraža nosilko lastnosti; z besedotvornega stališča ni tvorjenka nič posebnega; o vsem tem je že tekla beseda v prejšnjem mojem odgovoru.⁹

Zunaj tega so modifikacije — tvorjenke tipa (c), kot imenujem modifikacijske izpeljanke — (c1) — in sestavljenke — (c2). Modifikacijsko obrazilo je, kot je znano, pretvorba izrazja s pomenom čustvene pozitivnosti (naklonjenosti) ali čustvene negativnosti (nenaklonjenosti) — *glavica* : *glavina*, razsežnosti v prostoru — primera lahko ostaneta, času — *pradomovina*, stopnje lastnosti — *lepši*, večje številčnosti — *grmje*, neke vrste socialne hierarhije — *nad-*, *podučitelj* (kar pa je, kot kaže, v slovenščini mlajše); ker gre za modifikacije, je seveda vse to izrazljivo v skladenjski podstavi s pridevnikom ali prislovom (modificirani samostalnik : modificirani glagol, pridevnik, prislov). Ne vem, zakaj pretvorbena-besedotvorni postopek navizirati z vsemi pomenskimi sestavinami: »/D/a ločim *fantka* od *fanteta* moram vendarle Prid (Lastn) zasesti s čisto konkretno vrsto /.../ *priden, majhen, ljubek* /.../« pa še *droben* iz SSKJ in *fanteta* s »*poreden*« pa še »*nedorasel*« povrh (220). S sklicevanjem na razlage v SSKJ, ko gre za besedotvorne pomene (v najširšem smislu), kritik neposredno dokazuje, da ne ločuje med besedotvornim in slovarskim pomenom — med pomenom z (morfemsko) izraženimi prvinami in pomenom z zakritimi (sememskimi) prvinami (220).

In sedaj o sklopih. Ponavljam: s stališča skladenjskega pretvorbene besedotvorja so sklopi zunaj vseh besedotvornih vrst. Besedno zvezo, iz katere so nastali, »določajo naslednje lastnosti: 1. njene sestavine so tudi v stavčnem (predikacijskem) razmerju, npr. /.../ *Bog pomagaj*; 2. njene slovnične lastnosti so nepredvidljive, poljubne; 3. ni nujno, da sta v skladenjski podstavi najmanj dve predmetnopomenski besedi; bistveno je, da tvorijo besede kakršnokoli skladenjsko razmerje. Vse te lastnosti izločajo sklapljanje iz jezikovnega sistema in ga uvrščajo v govor, skladenjska podstava je tu v bistvu govorna podstava.« Tako v knjigi Slovensko skladenjsko besedotvorje (str. 32). Škoda, da se kritiku zdi po vsem tem še vedno aktualna misel, »da sklopov ni vedno mogoče ločiti od zloženk« (230).

1.1.2 Vesela sem, da je kritik na neki način vendarle sprejel misel, da so sestavine pomske podstve povedi lahko merilo za določanje števila in vrst besedotvornih pomenov, čeprav je na račun drugačnosti za vsako ceno žrtvoval pojem povedi, ki ga je kot skladenjskopomensko enoto sam uvedel v slovensko jezikoslovje, in stavku spet kot SS 1956 oziroma sploh tradicionalna slovenska slovnica pripisal tudi to (skladenjskopomensko) vlogo.¹⁰ Po petindvajsetih letih, kar je kritik prvič pisal o besedotvornih pomenih in jih v SKJ 2 npr. za samostalnik iz Bajčevega Besedotvorja izločil 13,¹¹ kot smo že povedali, jih za SS 1976 odbral po šest za samostalnik iz glagola in pridevnika oziroma sedem za samostalnik iz samostalnika, v Teoriji besedotvornega algoritma (SR 1980, 141–151) pa

⁹Prim. Nadaljevanka o slovenski besedotvorni teoriji, SR 39 (1991), str. 101–114, posebej str. 108.

¹⁰Npr. A. B r e z n i k v svoji Slovenski slovnici, Celovec, 1916, str. 228, pravi: »Najmanjša /.../ besedna celota, katera izraža kako misel, je stavek.« Ali Slovenska slovnica (š t i r i h a v t o r j e v), Ljubljana, 1956, str. 283: »Stavek je z eno ali več besedami izražena misel.«

¹¹Gl. Slovenski knjižni jezik 2, Maribor, 1966 (SKJ 2), 96–99; A. B a j e c, Besedotvorje slovenskega jezika I, Ljubljana, 1950, str. 126–128.

jih skrčil na pet, smo v zadnjem odgovoru zvedeli, da jih mora biti pravzaprav šest »po načelu pomenske strani stavčnih členov (poud. A. M.), kakor jih ponazarja /kritikov/ model stavčne zgradbe« (222). Končno smo torej dobili kritikovo merilo za število šest v zvezi z besedotvornimi pomeni, ki pa se — presenetljivo — v bistvu ne razlikujejo od mojega, le na poved je bilo treba zato pozabiti.

Tako učinkuje še bolj nesmiselno kritikovo zavračanje mojega propozicijskega izhodišča besedotvornih pomenov z utemeljivijo, da »se tvorjenke vsake take /besedotvorne/ pomenske skupine lahko pojavljajo v vseh vlogah pomenske podstave, kot npr. *predavatelj* je med *poslušalci* zagledal svojega *obiskovalca* /.../« (223). Kritik je s tem izenačil globinski pomen tvorjenke z njeno potencialno površinsko pomensko vlogo. Tako *predava-telj* kot *poslušalec* in *obiskovalca* so glede na svojo skladenjsko podstavno pretvorbo (transformacijo) lahko vedno samotisti, ki →-(a)telj, -(a)lec, -(o v a)lec, torej vršilec dejanja (Vd) in kot tak pretvorba potencialnega prvega delovalnika (Dlž). Pri besedotvornih pomenih gre torej za pretvorbno zvezo (nemodifikacijske) tvorjenke s propozicijo njene globinske (potencialne) pomeni s stavčno zgradbo; nemodifikacijska pripona/priponsko obrazilo je tisti (pretvorjeni) morfem, ki na površinski ravni izraža enega izmed svojih globinskostrukturnih propozicijskih pomenov. Katere skladenjskopomenske vloge privzema že tvornja beseda, za besedotvorje ne more biti relevantno.

Ker sem pač vzela za izhodišče števila in vrst besedotvornih pomenov pomensko podstavo (propozicijo) tvorjenke — njeno (potencialno) stavčno strukturirano poved — se mi je besedotvorni pomen dejanja (De), lastnosti (L), stanja (S) izločil kot temeljni in glede na svoj globinski pomen drugačen od drugih (besedotvornih) pomenov. Ponavljam: spremembo besedotvornopomenskega zaporedja, ki mi jo kritik tako zameri, so narekovala merila, po katerih sem te pomene določala: dejanje je glede na vse druge (besedotvorne) pomene edina »prava« pretvorba — posamostaljenje glagola, zato pač z njim besedotvorne pomene začenjam, v binarnem grafu pa se kot edini izloča ob izhodiščni delitvi (pretvorba povedja).¹² Nesmiselno je tudi očitanje celo z grafičnim ponazarjanjem (224), da se besedotvorni pomeni predvsem glede na Toporišiča pri meni ponavljajo, če poznamo Chomskega, (deloma) tudi Fillmorja in sprejmemo njuno interpretacijo o splošnosti (univerzalnosti) globinskega jezikovnega pomena; tako je razumljivo, zakaj se tudi Toporišič npr. glede na Bajca, ta glede na Breznika, (pri Toporišiču na novo odkriti) Perušek npr. glede na Šumana (Miklošiča) itd. itd. venomer vrtijo okrog dejanja, njegovega vršilca, predmeta, sredstva, časa, prostora ipd.; tudi v drugih vsaj indoevropskih jezikih ne bi bilo bistveno drugače. Kar sem novega skušala prinesiti na področje slovenskega besedotvornega pomena, je spoznanje, da je tudi (tvorjena) beseda površinsko strukturirana tako, da z nekaterimi svojimi pretvorjenimi (obrazilnimi) morfemi izraža (globinski) propozicijski pomen; znana (uzaveščena) so torej m e r i l a, po katerih lahko besedotvorne pomene tako številčno kot vrstno določamo. Ponavljam: oboje — njihovo število in vrsta je blokirana s pomensko podstavo povedi.

1.1.3 Ne vem, zakaj naj bi se zdeli kritiku »/u/movanja naravnost nevredni /.../ polemikarki poduki /.../ glede tega, kaj so besedotvorne vrste /.../« (223), če pa kritik nikakor noče izdati (za razliko od besedotvornih pomenov) glede na kaj jih določa: že res, da so

¹²Slovensko skladenjsko besedotvorje, str. 11.

se sestavljali Načrta pravil za novi slovenski pravopis odločili za štiri besedotvorne vrste (226); v kritikovi SS 1976, str. 122, naj spomnim, da jih je šest — tudi v kazalu (109), na katerega se sedaj sklicuje kritik (226) — med njimi kot enakovredna izpeljavi, zlaganju, sestavljanju, sklapljanju, mešani tvorbi tudi konverzija, vendar sama govorim o štirih skupinah besedotvornih vrst, ki jih določa različnost v obrazilo pretvorljivih prvin skladijske podstave; tudi nadaljnja delitev znotraj teh skupin izhaja iz skladijskopodstavne različnosti obrazilnih morfemov, kar je seveda hkrati tudi merilo besedotvornostne delitve.

Žal mi je, da moram spet ponoviti, kar imam zapisano v svoji knjigi (npr. 175–178) in v prvem odgovoru kritiku: med tvorjenke skupine (a) sodijo vse tiste, ki pretvarjajo v obrazilni morfem (pripono/priponsko obrazilo) jedro skladijske podstave (poleg slovničnega pomena seveda); te pa so: navadne izpeljanke (a1) — ne pa tudi modifikacijske — tip *dela-vec*,¹³ tvorjenke iz predložne zveze (a2) tip *pod-brad-ek* in medponsko-priponske zloženke (a3) tip *vrv-o-hod-ec*; med tvorjenke skupine (b) sodijo tiste, ki pretvarjajo v obrazilni morfem samo slovnični pomen — to pa so samo medponskoobrazilne zloženke tip *zob-o-zdravnik*; tvorjenke skupine (c) so modifikacijske, ki v obrazilo (poleg slovničnega pomena) pretvarjajo odvisni (nejedrni) del skladijske podstave; sem sodijo modifikacijska izpeljava (c1) tip *brat-ec* in sestava (c2) tip *pra-domovina, iz-vleči* pa tudi *prèd-priprávití*; ostanejo še tvorjenke tipa (č) — priredne (samo medponske) zloženke tip *italijansk-o-slovenski*, ki pretvarjajo v obrazilni morfem skladijskopodstavno priredje. Kot rečeno, sklapljanja nikjer ne obravnavam v okviru (jezikovnosistemskega) pretvorbenega besedotvorja (gl. zgoraj). Besedotvorne vrste — izpeljevanje, zlaganje, sestavljanje, sklapljanje (226) — tako kot jih sedaj po Bajčevem besedotvorju¹⁴ navaja kritik, imajo zelo malo ali nič skupnega s skladijskim pretvorbenim besedotvorjem.

1.1.4 O besedotvornem algoritmu sem že pisala in nič od tega ni bilo ovrženo. Ob tej priložnosti naj dodam samo naslednje: sama pojma algoritem res ne uporabljam — konec koncev je pri tvorbi glagolov nanj pozabil tudi kritik. Če namreč izhajamo iz izvorne (matematične) definicije algoritma, npr. po J. Kozaku¹⁵ gre za »končno zaporedje ukazov, ki opravijo neko nalogo, če jih ubogamo« (str. 11), potem je seveda vsa pretvorbeno-tvorbena jezikoslovna metodologija algoritemska: globinsko strukturo prek določenih pretvorbeno-tvorbeneh pravil (korakov/ukazov) spreminjamo v ustrezno površinsko.

V Slovenskem skladijskem besedotvorju (str. 10) sem zapisala, da »je pretvorbeno-(besedo)tvorni postopek mogoče predstaviti kvečjemu v štirih stopnjah, od katerih je prva skladijska podstava z npr. oklepajno izraženimi pretvorbenimi vrednostmi, druga uresničitev pretvorb, tretja in četrta pa globinska in površinska ureditev, ki pa je pravzaprav že dana z izrazno podobo obrazil /.../, npr. *vrv-o-hod-ec* ←[tisti, ki] hodi [-ø] {po} vrv{-i}, [ ] →-ec, { } →-o-, -vrv-, -hod-; vrv-+-o-+-hod-+-ec; vrvohodec«.

1.1.5 Še zlasti neplodno je s kritikom razpravljati o nujnosti ločevanja obrazil od obra-

¹³Kritik meni, da »/d/ela-vec izvajamo /?/ iz *delav kakor kilavec iz kilav« (227). Če ne gre za neke vrste (?) duhovitost, potem kot da je v besedotvorju vse mogoče.

¹⁴Prim. SS 1956: »Besedam, ki so izvedene s priponami ali sufiksi, pravimo izvedenke« (71), »s/predponami sestavljene besede imenujemo sestavljenke ali prefigiranke« (71), sledijo še zloženke s sklopi kot podskupino (71).

¹⁵Prim. nje govo delo Podatkovne strukture in algoritmi, Ljubljana, 1986.

zilnih morfemov, o tem, da so obrazilni morfemi vedno tvorjeni, nastali samo iz slovničnega pomena (končniškega, predložnokončniškega) ali iz slovničnega in predmednega; kritik dejansko ne sprejema besedotvorja kot *p r e t v a r j a n j a* globinske definirane skladijske enote — skladijske podstave — v površinsko morfolmsko enoto — tvorjenko. Kako naj sicer razumem, da *nad-* v *nad-strešje* ni predpona, nastala po pretvorbi iz predloga *nad* + končnice *-o* (*nad streh-o*), kot trdim tudi npr. v prvem odgovoru (108), ampak »predlog (poud. A. M.) podstavne zveze postane del tvorjenke, da mu je *odvzeta* (poud. A. M.) predložna samostojnost in tako postane le sestavina nove tvorjenke /.../« (227). Kakšna sestavina? Ali ne vendarle obrazilna predpomska, ki v konkretnem primeru skupaj s priponskim *-je* tvori dvomorfmsko obrazilo tvorjenke *nad-(streš)-je*?

In kaj naj bi bilo narobe, če govorim o dvomorfmskih obrazilih tako pri pravkar obravnavanih tvorjenkah iz predložne zveze, med katere sodi tudi *pod-brad-ek* (227, 233) — obrazilo = Pr(edpona), npr. *pod-* + P(ripona), npr. *-ek*, kot pri medpomsko-priponskih zloženkah, npr. *mul-o-vod-ec* — obrazilo = M(edpona), npr. *-o-* + P(ripona), npr. *-ec*.

Ker kritik ne priznava skladijskopodstavno razvidne morfolmskosti obrazil — se pravi, da zanj obrazila niso pretvorjeni in zato tvorjeni morfemi — govori o dvomorfmskosti obrazil samo v zvezi s pripono oziroma priponskim obrazilom: »/T/u /pri priponi *-ec/* gre za dvomorfmsko obrazilo: prvi morfem (*-c-*) izraža vršilca, drugi *-ø* pa moškospolskost« (233). Sama se vprašanja te vrste »eno—oziroma dvomorfmskosti« dobro zavedam, vendar se mi ne zdi, da bi bila kritikova razlaga lahko brez pridržkov sprejemljiva: spol sodi namreč v globinsko lastnost tvorjenke, saj ga načeloma lahko izraža jedro skladijske podstave, npr. [*tisti, ki*] → *-ec*, (*lov*)-*ec* : [*tista, ki*] → *-ka*, *lov-ka* ipd.; vsaj z besedotvornega vidika se nam kategorija spola (tudi s podkategorijo živosti) kaže v drugačni vrednosti kot npr. kategorija števila ali sklona.

Kritikovo nesprejemanje slovničnega (končniškega in predložnokončniškega) pomena kot obrazilnopodstavnega ima za posledico tudi oživljanje pojma o nevtralizacijski vlogi medpone oziroma medpomskega obrazila (232). O nevdržnosti takega stališča vsaj z vidika besednosti zloženka tipa *živinozdravnik* je bila že večkrat beseda. Tu samo (ponovno) pojasnilo, da so obrazilni pomeni vedno abstrahirani ne samo predmetni, ampak tudi s l o v n i č n i pomeni. »Kaj naj bi pomenila medpona *-o-* kot morfem, mi še zmeraj ni razvidno v tem smislu, da bi pomenila različno in ne le sredstvo za odsotnost sklonosti oz. tudi osebnosti /.../«, pravi na nekem drugem mestu kritik (223). Medpona *-o-* je morfem z vsemi tistimi slovničnopomenskimi pretvorbenimi možnostmi, ki se lahko realizirajo v (zloženki) skladijski podstavi; samo kot morfem ima tudi medpona *-o-* obrazilno — besedotvorno — moč.

Še beseda o razliki med priponami (pri medpomsko-priponskih zloženkah in tvorjenkah iz predložne zveze) in priponskimi obrazili (navadne in modifikacijske izpeljanke). Kritik namreč »oporeka tudi, da bi obstajale posebne pripone za zloženke.« (234) O tem bi se bilo treba najprej pogovoriti z Miklošičem pa tudi s kritikovo novo besedotvorno avtoriteto, s Peruškom. Na strani 49 Miklošičeve Primerjalne slovniice beremo:¹⁶ »Das secundäre

¹⁶Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, II Band, Stammbildungslehre, Heidelberg, 1926 (1. izd. 1875); prim. tudi R. P e r u š e k, Zloženke v novej slovenščini, Izvestja novomeške gimnazije, Novo mesto, str. 3–42, tu 21–22; Peruškove samo zloženke pripone so predstavljene tudi v Slovenskem skladijskem besedotvorju, op. 30, str. 31.

suffix ь tritt vorzüglich in der composition auf, vor allem in den possessiven composita.« Za slovenščino (nsl.) navaja primere kot *belolas*, *brzonog*, *dvojnog*, *trdovrat*, *klapouh*, pa tudi današnje tvorjenke iz predložne zveze, npr. *brezden* (str. 50). Sama sem med »z/loženske /.../ prište/la/ tudi tiste pripone, ki so družljive s takšno obliko besedotvorne podstave /njenege desnega dela/, ki pri izpeljavi ni mogoča. Zloženske pripone se privedšajo na sestavno besedotvorne podstave, ki ima obliko korenskega morfema, npr. *loncevez-φ*, /tudi/ *hribolaz-ec* /.../« (Slovensko skladienjsko besedotvorje, str. 30–31), sem lahko še *zločin-ec*, *domorod-ec*, *križpot-je*; na izpeljavno podstavo npr. *čin-*, *rod-*, *pot-*, *laz-* se omenjena obrazila pač ne morejo razvrščati.

V zvezi s priposkima obraziloma *-(e)n* : *-ni* ni nujno, da gre za razmerje (oblikoslovne) nedoločnosti : določnosti (234); za takšno razmerje bi šlo samo v primeru neposredne ponovitve zveze tipa *sonč-en nasmeh* oziroma, kot vemo iz slovnice, v primeru kazalnega zaimka v levem prilastku. Sicer pa je obrazilo *-en* pridevniško kakovostno in *-ni* pridevniško vrstno. Po katerih kriterijih se odločiti za eno ali drugo pomensko pridevniško skupino pa je že dolgo znano.¹⁷

Pri meni (za razliko od kritika) tudi ni zadrege, kdaj obrazilo *-ik* in kdaj *-nik* (op. 30, str. 227). V veliki večini primerov nastajajo z obrazilom *-ik* tretjestopenjske tvorjenke; obrazilo se razvršča na podstavo iz tvorjenega (izsamostalniškega ali izglagolskega) pridevnika, npr. *brazdaln-ik*, *kuhaln-ik*, *hladiln-ik*, *hraniln-ik*, *menjaln-ik* (primeri iz SS 1976, 127, pri obrazilu *-(a/i)lnik*) tudi *glasben-ik*, *gospodarstven-ik* (v SS 1976, 132, pri obrazilu *-ik*), *cerkovn-ik*, *čarovn-ik* (SS 1976, 136, pri obrazilu *-(ov)nik*); seveda pa se obrazilo *-ik* lahko razvršča naravnost na izsamostalniško podstavo, npr. *cen-ik*, *zakon-ik*, *vod-ik*, *oglj-ik* (SS 1976, 139, 140). Obrazilo *-nik* gre na postavo iz glagola, če ta ni že v pridevniški podstavi, npr. *zdrav-nik*, *tolaž-nik*, *red-nik*, pa tudi iz števnik, npr. *deset-nik*, *dvoj-nik*.¹⁸

1.1.6 Kritikova odločna trditev, da ga je v moji knjigi zanimala samo besedotvorna teorija (v katero, kot kaže, ne sodi njena zgodovinska podstava, izrazijski slovar, obsežen povzetek ipd.) se ob ponovni obravnavi naglasa pri zloženkah izkaže, milo rečeno, vsaj za dvomljivo; moji trditvi, da je bil naglas obravnavan »morda na nekaj straneh« (SR 1991, 102), ugovarja z naštevanjem vseh strani, npr. iz stvarnega kazala, na katerih je bila beseda naglas omenjena: tako na str. 40 pojasnujem Breznikovo razumevanje sklopne besedotvorne podstave z »ohranj/anjem/ naglasnosti obeh členov«; na str. 37 Miklošičeva sinhrona delitvena merila, ki so lahko tudi »prozodična — enonaglasnost, večnaglasnost«; na str. 51, kjer je rečeno, da »n/aglas velja samo za zloženke /in ne tudi za višjestopenjske tvorjenke/« itd. itd.

Ker kritik ni ovrgel stališča, da je mesto naglasa pri (podrednih) zloženkah načeloma na jednem delu besedotvorne podstave, število naglasov pa je v prvi vrsti odvisno od morfemske zgradbe tvorjenke (v mislih imam podredne neprevzete zloženke) k že večkrat povedanemu nimam kaj dodati.¹⁹

¹⁷Kritik ne ločuje (noče ločevati) vrstnega obrazila *-ni* od kakovostnega *-en-*, kar se vidi iz dejanske rabe v polemiki, npr. »določen pridevnik« (234), »cestnoprometen« (235).

¹⁸V Slovenskem skladienjskem besedotvorju je predstavljena tudi razvrstitev pridevniškega obrazila *-ski* na samostalniško podstavo glede na obrazilo *-ni*, str. 122.

¹⁹Kritika moram spomniti, da so dvonaglasne (pri meni) ne samo zloženke *sámooskíba*, *sámoizobrázba* ipd.(236), ampak tudi npr. *angórávólna*, *kínodvorána*, *ávtoagaráža*, *ávtopárk* ipd.,

1.2 Kaže, da je kritik šele sedaj odkril besedotvorno razpravo R. Peruška,²⁰ ki ga je tako navdušila, da jo je povzdignil v neke vrste kriterij besedotvorne ustreznosti. Nanjo se sklicuje npr. samo v opombah štirinajstkrat, iz česar nastaja skrivenčena podoba o Perušku kot osrednjem slovenskem besedotvorcu.²¹ Leta 1890 je v Izvestjih novomeške gimnazije (gl. op. 16) res objavil zanimivo jezikoslovno razpravo z naslovom vezano na zloženke, problemsko pa vsekakor širšo, vendar ko se sklicujemo na njeno besedotvorno izročilo, je nujno razmejiti Peruškov delež od Miklošičevega oziroma celo od Šumanove Slovnice po Miklošičevi primerjalni (1881). Kaj je v okviru besedotvorja prinesel novega Perušek, sem pod posebnim poglavjem skušala predstaviti v svoji knjigi,²² zato tega tu ne bom ponavljala.

2 Tudi v zadnjem kritikovem odgovoru se problematika na poseben način zastranjuje. Kakšne vrste razvrednotenje mojega dela skuša kritik doseči z izjavami kot »/n/aj tu enkrat za vselej povem, da je mojim predavanjem prisostvovala polemičarka, ne pa jaz njenim, in enako je bilo pri izpitih«? (Op. 30, str. 227.) Tako kot njegova so tudi vsa moja univerzitetna pa tudi druga predavanja in izpiti javna; vsakega, ki se zanima za moje delo, sem vesela. Če pa kritik misli, da sem iz njegovih predavanj, ki sem jih poslušala, karkoli brez citiranja uporabila, naj bo, prosim, konkreten; enako velja tudi za njegove (neobjavljene?) pripombe iz izvoda disertacije (216), ki mi jo je na lastno pobudo posodil. Namreč takšne vrste očitki odvzemajo polemiki strokovnost in nič ne prispevajo k znanstveni »pravosti spoznanja« (237), za katero se tako kot kritik zavzemam.

ki prav tako nimajo tvorjene določujoče sestavine besedotvorne podstave; upoštevati je treba tudi v Slovenskem skladijskem besedotvorju zapisano spoznanje, da so dvonaglasne tudi zloženke, ki so kalkirane oziroma tiste, ki so po tem kalkiranem vzorcu v slovenščini še nastale (gl. npr. str. 160–161); v zvezi z naglasom pri zloženkah z določujočo sestavino *sam-* na str. 164: »Vse tiste zloženke /s *sam-*/, ki imajo samo medponsko obrazilo, so dvonaglasne, z naglasom tudi na določujoči sestavini *sam-* /.../. Nekaj primerov: *sámoanalíza*, *sámocenzúra*, *sámooskrba*, *sámoosvobodíti* /.../. Gre torej za novejšje zloženke, npr. pri Miklošiču (1875) jih še ne zasledimo, prav tako ne pri Brezniku, ima jih pa že Bajec (1952).« Kaj je Perušek »obšim/ega/« pisal o *sam-* (kritikova op. 53, str. 236) lahko preberemo v moji knjigi na str. 49: *samouk*, *samokres* obravnava (za Miklošičem) v okviru t. i. determinativnih zloženk (kot *brzosek*, *tankoprelja*).

²⁰Tudi v s v o j i S S 1976 ga ne navaja.

²¹Mimogrede: M i k l o š i č (verjetno prek Šumana) kot izrazit Peruškov vzornik ni omenjen niti enkrat; če že drugega ne vsaj delitev zloženk na karmadhāra (determinativne), tatpurūša (odvisnostne) in bahuvrīhi (posesivne) bi morala seči mimo Peruška k Miklošiču — gl. njegovo cit. Primerjalno slovnico, str. 379–394. Prim. tudi v Slovenskem skladijskem besedotvorju poglavje F. Miklošič — primerjalna analiza zloženk v slovanskih jezikih (z binarnim grafom), str. 36–45.

²²G l . R . P e r u š e k — tvorbeno normativnost, str. 48–50.

SUMMARY

The justification for this one more rejoinder of mine concerning Slovene word-formation theory is to be sought in the pedagogical attitude of J. Toporišič's replication *School for word formation* (*Besedotvorno šolanje*, SR 39/2), a screed refutable in both its essential elements: his interpretation of the degree of what has been achieved in this particular field of learning so far and in the alleged historical "continuity of the interpretation".

My reply is confined to the theoretical premises which are contained in my book on word formation but suppressed or misinterpreted by my critic.

- My critic insists that word formation is an issue of *parole* (rather than *langue*). His standpoint has implications, because to claim a *parole* nature for phrases: that complex words are derived from is to push the entire lexicon of complex words out of the language system. I prefer to define word formation as an intrasystemic process which establishes a transformational-generative relationship between two levels of language structure, the syntactic one and the morphemic one.
- In his last riposte, my critic attempted to replace my criterion for determining the number and types of word-formational meanings, which is based on the semantic base (proposition) of the sentence, by something that he calls "the semantic facet of sentence elements"; thus he ignored the concept of the sentence and once again cluttered the structural definition of a clause with semantics.
- My critic continues to provide no criteria for the classification of word-formative types. My own classification, based on the discreteness of those components in the syntactic base which are transformed into an affix, discriminates four groups; subsequent divisions inside these groups are in turn based on the same principle.
- In the six-step word-formative algorithm utilized by my critic, the third and fourth steps are irrelevant, because the transformational-generative process whose outcome is a complex word can be presented in four stages at the most: the first one of them is the syntactic base with transformational values expressed, e. g., in parentheses, the second one is the realization of the transformations, and the third and fourth ones provide for the deep-structure and surface-structure "finalization" (p. 10 of my book).
- My critic's repudiating the fact that the affixes in such types of words as *pod-(streš)-je* or (*vrv*)-*o*-(*hod*)-*ec* and (*zelen*)-*o*-(*siv*)-*o*-(*rdeč*)-*e*-(*moder*) are bimorphemic and plurimorphemic formants, respectively, is unfounded from the point of view of the transformation of these morphemes into the syntactic base.
- Biaccented subordinate compounds, as it has already been noted, also include calques as well as compounds that are formed on such loan-translation models, e. g., *angóravólina*, *sámoanal'iza*.

R. Perušek, whose 1890 treatise on compound words is surprisingly often referred to by my critic, is not among the most important (erstwhile) authorities in the area of linguistics in question; it is imperative that his contribution be demarcated, particularly in relation to Miklošič (and Šuman).